
DRAMSKI IN GLEDALIŠKI OPUS VITOMILA ZUPANA

Leto 2014 je minilo v znamenju 100. obletnice rojstva Vitomila Zupana, ene najbolj karizmatičnih, vitalnih in zapletenih umetniških osebnosti slovenske literarne zgodovine. Večni upornik, zasledovalec samega sebe, obstranec, posebnež, ki se ni nikoli priključil velikim zgodovinskim tokovom, je bil pogosto predmet zanimanja literarne vede in tudi širše javnosti. Ta je največ pozornosti namenjala njegovi razgibani življenjski usodi, in sicer avanturističnim doživetjem pred drugo svetovno vojno, ko je Zupan potoval in se preživil s priložnostnimi deli, nato zaporniški izkušnji ter vseskozi razgibanemu in radoživemu erotičnemu življenju. Vitomil Zupan je vsestranski ustvarjalec z obsežnim opusom, pisal je pesmi, romane, kratko prozo, dramska besedila, radijske igre, televizijske in filmske scenarije, literarna dela za otroke, bil je tudi prevajalec, pisal je eseje o filmu in gledališču ter teoretične razprave s področja filozofije in psihologije, ki skupaj z drugimi še neobjavljenimi deli tvorijo zapuščino, shranjeno v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani v 16 škatlah. Literarna veda je največ zanimanja pokazala za Zupanovo prozno ustvarjanje, manj pozornosti pa je bilo namenjene njegovemu dramskemu ustvarjanju, tako s strani literarne vede in teatrologije kot tudi samih gledališč.

Zupanov dramski opus namreč zaznamuje svojevrsten paradoks: po eni strani je bil avtor nagrajen z najvišjimi nagradami, po drugi strani pa so njegova besedila na odre pogosto prihajala z večdesetletno zamudo, nekatera do danes niso dočakala objave ali uprizoritve, od zadnje uprizoritve katere od njegovih dram pa je minilo že skoraj trideset let. Taras Kermauner v knjigi Pomenske spremembe v sodobni slovenski dramatikii leta 1975 zapiše, da lahko Zupana poleg Ivana Mraka štejemo za najbolj nesrečnega slovenskega dramatika. Beseda nesrečnost označuje seveda samo to, da je ravno Vitomil Zupan v marsičem temeljito inoviral slovensko dramatiko, a so njegovi teksti potisnjeni v kot in nimajo ustrezne veljave. »Toda medtem

ko so najprej Bor, nato Miheličeva, pozneje Potrč in še pozneje Smole, Kozak, Strniša doživljali vsak svoj veliki uspeh pri kritiki, občinstvu in avantgardi, eni seveda pri vseh treh dejavnikih, drugi le pri dveh ali enem, pa je Zupan, ki ga mora žal šele literarna zgodovina pravično ocenjevati in mu pripisati, kar mu gre, namreč mesto inovatorja, avantgardista in enega najpomembnejših slovenskih dramatikov, ostal ves čas praznih rok, danes pri mlajšem občinstvu komaj še znana literarna figura. « 100. obletnica rojstva Vitomila Zupana je tako priložnost, da preverimo te besede Tarasa Kermaunerja in ponovno preberemo, premislimo in ovrednotimo Zupanovo vlogo v razvoju slovenske dramatike in gledališča.

V ta namen smo v organizaciji Društva gledaliških kritikov in teatrologov Slovenije in Festivala Borštnikovo srečanje v sodelovanju z AGRFT, Filozofsko fakulteto Univerze v Ljubljani ter Slovenskim gledališkim inštitutom pripravili znanstveni simpozij o dramskem opusu Vitomila Zupana in njegovih premišljevanjih o gledališču. Predsednica simpozija (Mateja Pezdirc Bartol) in člani programskega odbora (Barbara Orel, Tomaž Toporišič, Alja Predan, Tea Rogelj) smo simpozij naslovili z repliko iz Zupanove drame Ladja brez imena: Razmaknite se, zidovi, človeškimi sanjam. Simpozij je potekal 18. oktobra 2014 na 49. festivalu Borštnikovo srečanje v Mariboru in je bil sestavljen iz treh delov, saj smo želeli fenomen Vitomila Zupana osvetliti iz različnih perspektiv – znanstvenemu razpravljanju je sledila okrogla miza, na kateri so režiserji, igralci, uredniki ter drugi sopotniki na njegovi ustvarjalni poti spregovorili o Zupanovem ustvarjanju za različne medije, v nadaljevanju pa so študentje AGRFT pripravili krstno bralno uprizoritev še neobjavljene in neuprizorjene drame iz zapuščine, dramo Tretji zaplodek (Številka osem in osemdeset) iz leta 1941.

Znanstveni simpozij je bil tako eden v nizu dogodkov ob avtorjevi obletnici, ti so se pričeli z razstavo Način biti, ki jo je v NUK-u pripravila Ifigenija Simonović, ter nadaljevali z albumom Važno je priti na grič Mladinske knjige, ponatisom romanov Komedija človeškega tkiva in Potovanje na konec pomladi, dokumentarnim portretom Pogovori o Vitomilu Zupanu na TV Slovenija ter drugimi prireditvami, pogovori in razmišljanji. Naštetim dogodkom ob obletnici se je pridružila tudi revija Jezik in slovstvo, ena od osrednjih slovenističnih znanstvenih periodičnih publikacij, ki je temo o Zupanovem dramskem in gledališkem ustvarjanju prepoznala kot relevantno in jo uvrstila v svoj uredniški program, za kar se ji iskreno zahvaljujem. Letošnja prva številka Jezika in slovstva tako prinaša sedem razprav o dramskem in gledališkem delu Vitomila Zupana. Ivo Svetina izhaja iz razmišljanj Tarasa Kermaunerja o Aleksandru praznih rok Vitomila Zupana in Aleksandru Velikem Vladimirja Kavčiča. Analiza se ukvarja z vprašanji revolucije in njenih mehanizmov, diktatorjev in despotov ter Velike ideje, kot se kažejo skozi dramska dela. Razprava Gašperja Trohe analizira prvo Zupanovo dramsko besedilo Stvar Jurija

Trajbasa in izpostavlja tiste tematsko-idejne elemente, ki postanejo pomembni tudi za njegovo partizansko dramatiko in povojno dramo Aleksander praznih rok, ob tem se dotakne vprašanj dramatike socialnega realizma in povojne eksistencialistične dramatike. Mateja Pezdirc Bartol prikaže Zupanov dramski opus v razvojnem loku v treh fazah in opozori na tista mesta, ki kljub raznovrstnosti opusa kažejo na skupna idejna in formalna izhodišča. Barbara Orel in Tomaž Toporišič izhajata iz Zupanovih razmišljanj o dramatiki in gledališču, kot jih je formuliral v esejistično zastavljeni knjižici Sholion. Barbara Orel tako prikaže Zupanov pogled na zgodovinski razvoj drame in gledališča ter njegova lucidna premišljevanja o stanju gledališča na prehodu iz šestdesetih v sedemdeseta leta, ki se zrcalijo tudi v njegovih dramskih besedilih. Tomaž Toporišič pa ugotavlja, da je bil Zupan odprt do različnih gledaliških in uprizoritvenih taktik, kar se kaže tudi v njegovem pisanju, ki je bilo pisanje za oder, kjer je vsakič znova iskal nove koncepte dramske pisave. Blaž Lukan analizira zadnjo Zupanovo dramo Zapiski o sistemu, in sicer najprej prikaže njeno dosedanje recepcijo, za katero se izkaže, da je bila pogosto neustrezna in površna, nato pa sledi prikaz formalno-jezikovnih značilnosti drame ter elementov, ki napovedujejo nekatere postdramske postopke. Prispevek Brede Marušič se ukvarja z Zupanovim romanom Levitan in njegovo uprizoritvijo v Slovenskem mladinskem gledališču leta 1985, pri čemer raziskuje znotrajliterarne in zunajliterarne dejavnike, ki so pripeljali režiserja L. Ristića do odločitve, da roman prenese na oder v kolažni tehniki. Za rubriko Ocene in poročila je Nika Arhar pripravila poročilo z okrogle mize, ki je bila posvečena Zupanovemu ustvarjanju za različne medije, ter analizo bralne uprizoritve še neobjavljene in neuprizorjene drame Tretji zaplodek, njen prispevek tako zaokroža celotno simpozijsko dogajanje.

V pričujoči številki Jezika in slovstva sodelujejo raziskovalci slovenske dramatike različnih generacij in metodoloških pristopov, ki s svojimi razpravami dokazujejo, da je dramski opus Vitomila Zupana vitalen in intriganten tudi za današnjega bralca oziroma gledalca, njegova premišljevanja o dramatiki in gledališču pa pomemben prispevek k slovenski dramski teoriji. Predvsem pa so se pokazala nekatere v preteklosti prezrta ali pomanjkljivo interpretirana dela, v mislih imam zlasti Tretji zaplodek, Preobrazbe brez poti nazaj in Zapiske o sistemu, ki so se v luči sodobnih dramskih in postdramskih teorij izkazala kot izrazito moderna.

Uvodnik zaključujem z besedami Tarasa Kermaunerja, ključnega premišljevalca in interpreta Zupanove dramatike, ki je svojega prijatelja in sopotnika v Pismih z roba označil takole: »Ta volk, Vitomil Zupan, je bil pristen. A bil ni volk – zver; bil je volk – človek, s trpljenjem, osamljenostjo, obupom, a zmerom s stisnjenimi zobmi.«

Mateja Pezdirc Bartol,
urednica tematske številke